

DERLEME MAKALESİ / REVIEW ARTICLE

FENOMENOLOJİK YAKLAŞIMIN BİR YÖNTEM OLARAK SAĞLIK BİLİMLERİ ALANINDA KULLANIMI

USE OF PHENOMENOLOGICAL APPROACH AS A METHOD IN THE FIELD OF HEALTH SCIENCES

Dr. Öğr. Üyesi Perihan EREN BANA¹

ÖZET

Fenomenolojik yaklaşım, nitel araştırma yöntemlerinden birisidir ve son yıllarda araştırmacıların daha fazla ilgisini çeken bir yöntem haline gelmiştir. Bu çalışmada bir araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın tarihsel geçmişi, diğer disiplinlerle ve tüme varım ile olan ilişkisi ve çeşitleri ile fenomenolojik bir araştırmanın nasıl yapılandırılması ve yorumlanması gerektiği konuları üzerinde durulmuştur. Sağlık bilimlerinde yapılan yirmi farklı çalışmada kullanılan fenomenolojik yaklaşımın da ele alındığı çalışmanın son bölümünde sağlık bilimleri alanında fenomenolojik yaklaşımın daha etkin ve yaygın bir şekilde kullanılmasını sağlayacağı düşünülen önerilere yer verilmiştir. Çünkü sağlık bilimleri alanında fenomenolojik yaklaşımın kullanılmasının sağlığın sosyal süreçlerle olan ilgisinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı düşünülmektedir. Sağlık bilimleri alanında yapılan çalışmalarda genellikle nitel veri analizi programlarının kullanılmadığı, kodlamaların ve temaların oluşturulması sürecinde daha çok veri çözümlemesi sonrası oluşturulan düz yazıdan araştırmacıların yaptığı çıkarımlarla sonuca ulaşıldığı görülmüştür. Analiz programlarının kullanılmamasının olası nedenlerinin de değerlendirildiği çalışmanın, gelecekte sağlık bilimleri alanında yapılacak bilimsel çalışmaların artmasına katkı sağlaması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fenomenoloji, Sağlık Bilimleri, Araştırma Yöntemleri, Nitel Araştırma.

ABSTRACT

The phenomenological approach is one of the qualitative research methods and has become a method that attracts more attention of researchers in recent years. In this study, the historical background of the phenomenological approach as a research method, its relationship with other disciplines and induction and its types, and how a phenomenological research should be structured and interpreted are emphasized. In the last part of the study, which also deals with the phenomenological approach used in twenty different studies in health sciences, suggestions that are thought to enable the phenomenological approach to be used more effectively and widely in the field of health sciences are included. Because it is thought that the use of the phenomenological approach in the field of health sciences will provide a better understanding of the relevance of health to social processes. It has been observed that qualitative data analysis programs are generally not used in studies in the field of health sciences, and the conclusions made by the researchers from the prose created after data analysis in the process of creating coding and themes were seen. It is hoped that the study, which also evaluates the possible reasons for not using analysis programs, will contribute to the increase of scientific studies in the field of health sciences in the future.

Key Words: Phenomenology, Health Sciences, Research Methods, Qualitative Research.

¹ İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Bölümü, perihaneren.bana@yeniyuzyil.edu.tr

1. GİRİŞ

Son yıllarda önemi giderek artan ve araştırmacılar tarafından tercih edilen nitel araştırma yöntemlerinin sağlık bilimleri alanında kullanılmaya başlanmasının sosyal bilimlere göre daha geç başladığını söylemek mümkündür. Doğa bilimlerinde kullanılan nicel yaklaşımlar, sosyal bilimlerin ‘sosyal fizik’ olarak ele alınmasına neden olmuş ve doğa bilimlerinde ortaya çıkan kuantum yaklaşımına kadar da süreç bu şekilde devam etmiştir. Kuantum yaklaşımı, nitel yöntemlerin sosyal bilimler alanında kullanılmasının önünü açmış ve günümüzde sosyal fenomenlerin anlaşılmasında sosyal bilimler alanında nitel yöntemler önemli bir aktör haline gelmiştir. Araştırma yöntemlerinin kullanımı konusundaki etkileşim, doğa bilimlerinin sosyal bilimlerle kesiştiği alanlarda nitel yöntemlerin kullanılmasını sağlamış ve sağlık bilimleri de bu konuda örnek gösterilebilecek alanlardan birisi olmuştur.

Günümüzde doğa bilimleri çatısı altında yer alan sağlık bilimleri için nitel araştırmaların yeni bir kavram olarak anıldığını söylemek mümkündür. Kullanımının ve yaygın etkisinin artacağına inanılan nitel araştırma yöntemleri arasında fenomenolojik yaklaşım, ayrı bir öneme ve yere sahiptir. Özellikle sağlık bilimleri alanında daha fazla kullanılması gerektiği düşünülen fenomenolojik yaklaşımın tanımının yapılması ve alan yazındaki araştırmaların değerlendirilmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Sağlık bilimleri alanında sistematik fenomenolojik çalışmaların artmasına katkı sağlayacağı düşünülen çalışmanın literatüre katkı sağlaması umulmaktadır.

2. BİR NİTEL ARAŞTIRMA YÖNTEMİ OLARAK FENOMENOLOJİ

Fenomen kelimesi ‘görüngü’ şeklinde Türkçeleştirilmiştir (www.sozluk.gov.tr). Fenomen kelimesinin Yunanca alevlenmek, kendini göstermek veya görünmek anlamlarına gelen ‘phaenestai’ kelimesine dayandığı ifade edilmektedir (Güler vd. 2013; s. 236). Fenomenolojik yaklaşımın da aslında aynı kavramın bağlı olduğu geçmişle hala bir tutarlılık içinde olduğunu söyleyebiliriz. Biraz farklılaşmış olsa da fenomenolojinin bir durumu görünür kılmak, bir durumun ya da sorunun arkasındaki ateşleyici unsuru ortaya çıkarmak veya kolaylıkla görülemeyeni görünür hale getirmek gibi fonksiyonları olduğunu söylemek mümkündür.

Etnografi, gömülü teori, aksiyon ve değerlendirme analizleri, fenomenoloji ve feminist araştırmalar gibi nitel araştırmaların pek çok çeşidi modern sonrası araştırma yöntemleri içinde yerini almıştır (Grbich, 2007; s. 4). Bu araştırma çeşitleri birbirinin tamamlayıcısı niteliktedir ve benzer bakış açılarını içermektedir. Örneğin bir kültürün tanımlanmasından yola çıkan iyi bir etnografik çalışma, aynı zamanda iyi bir fenomenolojik çalışmadır (Bernard, 2013; s. 20). Aynı başlık altında toplanan araştırma yaklaşımları arasında ortak alanların bulunması doğal bir durum olarak değerlendirilebilir. Çünkü araştırma yöntemleri arasındaki ortak alanlar, disiplinler arasındaki ortak alanlar gibi düşünülmelidir. Ayrıca fenomenolojik yaklaşım pek çok disiplinde kullanılmaktadır. Başta psikoloji olmak üzere pek çok disiplinde araştırma dışındaki amaçlar için de faydalanılan fenomenolojik yaklaşımın yaygın kullanım alanlarından birisi de bireysel psikolojik danışmanlık sürecinde kişinin yaşadığı süreçlerin anlaşılması içindir.

Nitel araştırmaların sağladığı esneklik, yapısızlık ve araştırmacıların sosyal fenomeni öznelerin gözleriyle görmeye bağlılıkları, açık bir araştırma stratejisi oluşturmalarını sağlamaktadır. Açık bir araştırma stratejisinin de önceden rastlanılmayan konulara rastlanması olasılığını arttırdığı düşünülmektedir (Kuş 2007; s. 11). İşte tam da bu noktada

fenomenolojinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Fenomenolojik yaklaşım içinde farklı disiplinlerden gelen büyük teorik çerçeveler yok sayılarak sadece tanımın vurgusu öne çıkarılmaya çalışılır (Grbich, 2007; s. 86). Başka bir bakış açısıyla fenomenolojik yaklaşımda korelasyonlar ve sebep sonuç ilişkileri bir kenara bırakılarak sonuca ulaşmaya çalışılır (Güler vd. 2013; s. 237). Çünkü amaç özün ve arka plandaki unsurların ortaya çıkarılmasını sağlamaktır. Öte yandan fenomenolojik yaklaşımın ortaya çıkardığı yapısızlık önünde pek çok engel bulunmaktadır. Amerikan Ulusal Araştırma Konseyi gibi kuruluşların oluşturduğu ve niceliksel araştırmalarla daha çok ilişkilendirilebilecek koşulları sağlayamamasının, fenomenolojik araştırmaların bir kısıtı olduğu söylenebilir (Denzin & Lincoln, 2005; s. 168). Jones'a göre ise bilimsel araştırmalarda temel amaç aslında fenomenlerin anlaşılmasıdır. Teoriler küçük fenomenlerin nasıl oluştuğunun anlaşılması ve diğer fenomenlerle ilişkilerinin açıklanmasıyla ortaya konmaktadır (Jones, 1996; s. 6-9). Bu bağlamda fenomenolojinin sadece fenomenlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak öneriler sunduğunu söylemek mümkündür. Bilimsel yaklaşımın, araştırma yöntemlerinin birbirinden farklı ve birbirini tamamlayan yönlerini tartışması ise yeni bir durum olmadığı gibi bundan sonraki süreçte de devam edecek gibi görünmektedir.

Bir bilgi felsefesi olan fenomenoloji de pozitivistde olduğu gibi gözleme dayanmaktadır. Fenomenoloji'de gözlenen unsurlar fenomenlerdir. Fenomenoloji'nin pozitivistten ayrılan en önemli yönü ise öze yönelik olmasıdır. Fenomenolojistler için kelimeler sayılardan daha önemlidir. Algı ve ifade aracılığıyla araştırmacı gerçeğe ulaşmaya çalışır (Bernard, 2013; s. 21). Fenomenoloji'de ise önemli olan özün yapı içinde anlaşılmasıdır (Grbich, 2007; s. 86).

Fenomenolojik yaklaşım, kişinin kendisini ve yaşadığı tecrübeleri içeren modern sonrası bir yaklaşımdır. Bu nedenle fenomenolojik yaklaşımın diğer analitik yaklaşımlarla birlikte ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda öykünün tanımlanabilmesi için şiirsel, dramatik ve bilimsel bir bakış açısı, modern sonrası gelenek içinde değerlendirilmelidir (Grbich, 2007 s. 93).

2.1. Fenomenolojinin Diğer Felsefi Disiplinlerle İlgisi

Fenomenoloji'nin Epistemoloji (Bilgi Bilimi) ve Ontoloji (Varlık Bilimi) ile önemli bağlantıları olduğunu söylemek mümkündür. İçinde bulunduğumuz dünya öznel bir dünyadır. Bu dünyada başkalarını anlayarak ve başkaları için bir anlama nesnesi olarak yaşarsınız (Bakacak, 2006; s. 183). Rickman'a göre üç epistemolojik anlama koşulu bulunmaktadır. Bunlar; insan tabiatını anlamak, kültürel ortam hakkında bilgi sahibi olmak ve bağlamı bilmek şeklinde özetlenebilir. Ancak bu koşulların yerine getirilmesi ile anlama süreci metodolojik bir inceliğe kavuşturulabilmektedir (Akt: Dağ, 1992; s.171).

Bilgi felsefesi (Epistemoloji) içinde 'anlama' önemli bir yere sahiptir. Rickman (1992) anlamak için deneyimin olmasının şart olmadığını savunur. Böyle düşünmek insanın anlama yeteneğini sınırlandırır. Benzetim yolu ile de anlamak mümkündür. Örneğin tenis oynayan birisinin golf oynayan birisini anlaması için her iki sporun da açık havada oynandığını bilmesi yeterlidir. Ya da spor yapmayan birinin bir başkasının spordan aldığı zevki anlaması için hobileriyle uğraşırken aldığı zevkle kıyaslaması mümkündür. Rickman'a (Akt: Dağ, 1999) göre yeterli eğitimden yoksun veya yeterince zeki olmayan biri Einstein'ın 'görecelik' kavramını anlamayabilir. Ama aynı kişi elverişli koşullar altında bu kavramlar aracılığıyla kendi sınırlarını araştırmaya yönelebilir. Dağ'ın aktarımına göre Rickman, ifadelerin duyularla algılanan fiziksel görüntüler olduğunu ve bunun ve anlama ile ilgili olduğunu ifade eder. İfadeler anlamaya işlerlik kazandırmaktadır. Gök gürültüsü de, sözler de duyularla algılanmaktadır. Aradaki fark, sözcüklerin kendilerinden öte bir şeyi ifade etmesidir.

Rickman'a göre gördüğümüz bir nesne kendisinden öte bazı şeylere işaret edebilir. Bu ifadenin incelenmesi ise bizi başka araştırmalara yönlendirir (Akt: Dağ, 1992; s. 171).

2.2. Tümevarım ve Fenomenoloji

Bilimsel bilgi öznellikten arındırılmıştır. Bilimsel bilgilerden yola çıkarak genel yasalara ulaşmak için kullanılacak yöntem ise 'tümevarım' dır. Tümevarımda olgular tek tek incelenerek sınıflandırılır ve genellemelere ulaşılır. Daha sonra bu bilgiler denenerek doğru veya yanlış olarak değerlendirilir (Bakacak, 2006; s. 186). Fenomenolojik yaklaşımda da benzer bir durumun söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Bakış açısını geçmiş tecrübelerden arındırarak hedef daraltmak, fenomenin özüne ulaşmayı sağlayarak, bakış açımızı düzeltmemizi, yapıları keşfetmemizi ve bu yapıyı oluşturan gerçekleri anlamamızı sağlayacaktır. Husserl'e göre doğru bakış açısını yakalamak için fantazi, hayal, hafıza, duygu, hareket gibi unsurların dil ve kültür içindeki yerinin belirlenerek ortaya çıkarılması gerekmektedir. Algıyı etkileyen bütün unsurların farkında olarak daha üst düzeyde bilişsel formlar elde edilebilir (Grbich, 2007, s. 86). Bu bağlamda Husserl'in fenomenolojik yaklaşımı doğal olanı keşfetmek için sistematik bir değerlendirme olarak ele aldığı açıkça görülmektedir (Husserl, 1999; s. 11). Başka bir deyişle gerçeği algıladığımızı düşündüren bütünü sorgulanması, fenomenolojik bakış açısının gereği olarak değerlendirilmelidir.

2.3. Fenomenolojinin Tarihsel Gelişim Süreci

Fenomenolojiyle ilgili söylemlerin ilk ortaya çıktığı dönem 20.yy başlarıdır. Alman filozof Edmund Husserl (1859-1938), fenomenolojik yaklaşımın öncüsü olarak kabul edilmektedir. Husserl'in bir Matematikçi olduğu ve hocası Bernanto'nun etkisi altında kalarak yeni bir bilimsel bakış açısı oluşturmayı hedeflediği belirtilmektedir (Grbich, 2007; Bernard, 2013; Güler vd. 2013, www.britannica.com). Fenomenolojik yaklaşımın öncüsü kabul edilen Husserl'in 'Ideas I' (1931) adlı eserinde ilk defa klasik fenomenolojiden bahsedildiği belirtilmektedir (Grbich, 2007; s. 85). Husserl, pozitivism'e karşı değildir. Husserl'in yaklaşımı, insan tecrübelerinin ve sezgilerinin gerçeğin anlaşılabilmesi için gerekli olması yönündedir. Husserl'den sonra fenomenolojik yaklaşıma yeni katkılar sağlayan Shutz'a göre sosyal gerçekliği anlamının tek yolu insanların gerçeklik için oluşturduğu anlamların değerlendirilmesidir (Bernard, 2013; s.20).

Dışsal gerçeklik konusunda Sigmund Freud'la (1856-1939) birlikte ortaya çıkan bilinç dışı faktörlerin de incelenmesi savi; çevre ve özellikle de diğer insanların bilinç ve dolayısıyla objektiflik üzerindeki etkilerinin irdelenmesini sağlamıştır (Grbich, 2007; s. 86). Kant (1724-1804), Husserl'in aksine bilincin kendi başına var olabileceğini savunmuştur (Gözetlik, 2006; s. 360). Grbich'in aktarımına göre Husserl, objenin gerçek bir karşılığı olduğunu ileri sürmektedir. Bu nedenle bilişsel subjelerle kendini ortaya koyan gerçekler ve obje ideal bir sistem olarak düşünülmelidir (Grbich, 2007; s. 88).

Fenomenolojik görüşün savunucularından olan Husserl, deneyimci ve psikolojist olan hocası Brentano'nun etkisiyle psikolojizme yönelmiştir. Brentano, Ortaçağ skolastiklerinin 'yönelmişlik' kavramı ile zihinsel ve ruhsal fenomenleri temellendirmiştir. Husserl'in hocasından edindiği en büyük kazanımın felsefenin diğer bilimlere temel olabilecek bir bilim olduğu fikrini edinmesi olduğu belirtilmektedir (Gödelek, 2006; s. 353). Husserl'in öğrencisi olan Alfred Schultz da Weber'in toplumu anlama çabası ile fenomenolojinin anlama çabası arasında bağ kurmaya çalışmıştır. Schutz'a göre sosyal gerçekliğin dört alanı bulunmaktadır. Bu alanlar: 'Umwelt; doğrudan deneyimlenen sosyal gerçeklik alanı, mitwelt; dolaylı olarak

gözlemlenen sosyal gerçeklik alanı; Folgewelt: ardılların alanı, Vorwelt; öncüllerin alanı'dır. Bu alanlardan sadece Vorwelt önceden belirlendiği belirtilmektedir (Akt: Bakacak, 2006; s. 190).

2.4. Fenomenolojik Yaklaşımlar

Literatürde fenomenolojik yaklaşımlar farklı bakış açılarıyla sınıflandırılmaktadır. Bunlardan Güler ve arkadaşları tarafından yapılan sınıflama Hermenötik Fenomenoloji ve Soyut (Ruhsal) Fenomenoloji şeklinde ikiye ayrılmaktadır (Güler vd. 2013; s. 238). Burada ele alınan sınıflama ise Grbich'in (2007; s. 86) yaklaşımından yola çıkılarak oluşturulmuştur:

2.4.1. Husserl Fenomenolojisi (Klasik Fenomenoloji)

Klasik fenomenoloji gerçeği gösterecek bilgiye tercüman olmakla ilgilenir. İnsanlar birbirlerinin farkında olmadan ve düşük bir bilinç düzeyi ile sosyalizasyon süreci ve sosyal bir yapı içinde yaşarlar. İnsanların çevrelerini anlamaları ve olguları değerlendirmeleri bu yapı sınırları çerçevesinde mümkün olmaktadır (Grbich, 2007; s. 87).

Husserl'e göre dolaysız bir şekilde sunulan özün çözümlenmesi esastır. Bilginin kaynağı insanın aklı ve düşünme kapasitesi, dolayısıyla bilinci olmalıdır. Kişi içinde bulunduğu toplumdaki etkilenir ve asıl bilince ulaşmak için bu etkilerden arınmış olmalıdır Bilinç fenomenolojik olarak çözümlenmelidir (Akt: Bakacak, 2006; s. 186). Fenomenolojik yaklaşıma göre 'her bilinç bir şeyin bilincidir' yani nesnesi olmayan bilinç, olamaz. Burada kastedilen obje bir nesne değil tat, ses, koku, manzara, bir müzik ritmi gibi duyuşal fenomenlerdir. Bu durum 'yönelmişlik ilkesi' olarak adlandırılmaktadır (Gözetlik, 2006; s. 359).

Husserl fenomenolojisinde bilinç edimleri 'Noesis' şeklinde adlandırılır. Noesis'in kendi başına bir gerçekliği yoktur ve dolayısıyla onun üzerine ampirik bir çalışma yapılamaz. Noesis'in dinamik bir yapısı vardır. Noesis, objesine yönelen sevme, düşünme, hayal etme, duyma ve görme mental bir edimdir. Görme eylemi görüleni bilinç alanında anlamlı hale getirir. Bu anlamlandırma alanı ise Husserl tarafından Neoma şeklinde ifade edilmektedir (Gözetlik, 2006; s. 360). Örneğin; 'Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusudur.' 'Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanıdır.' 'Atatürk, Selanik'li Zübeyde Hanım ile Ali Rıza Efendi'nin oğludur.' ifadelerinde yönelinen obje Atatürk'tür. Bu üç cümlelerin ortaya çıkardığı anlamsal bütünlük 'neoma' dır. Bahçedeki ağaçtan bahsedildiğinde ağaç bir 'neoma'ya dönüşür. Bahçedeki ağaç yanıp kül olsa da neoma asla yanmaz veya bozulmaz. Husserl bu tasviri neomatik tasvir şeklinde adlandırmaktadır. Aynı nesnelere başka zihinlerde başka tasvirler ortaya çıkarabilir. Husserl tarafından 'Hyle' olarak adlandırılan duyuşal data da neomanın oluşmasında önemli bir yere sahiptir. (Gözetlik, 2006; s. 359). Bu bağlamda 'neoma'nın zihinde oluşan ve kalan görüntü olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Husserl Fenomenolojisi'nde nesnelikle ve öznellik birlikte değerlendirilerek bir sonuca ulaşılmaya çalışılır. Dolayısıyla nesnenin gösterdiği şeyleri doğru anlamak için özneliliğin sınırlandırılması gerekmektedir (Grbich, 2007; s. 86). Gödelek'in (2006) aktarımına göre ise Husserl fenomenolojisi 'gerçekten de bilincin bilimi olan ama yine de psikoloji olmayan bir bilim, bilincin doğa biliminin karşısında bir bilinç fenomenolojisi' olarak tanımlanmaktadır.

Husserl'in ortaya koyduğu fenomenolojik yaklaşım zaman içinde çeşitlenerek yeni yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Husserl'in ortaya koyduğu klasik fenomenolojiye göre (Grbich, 2007; s. 88):

- Dünyanın yapısı ve insanların bu yapı karşısında ortaya koydukları tutum ve temelde bilişsel yapı ve dış dünyanın özü,
- Objelerin saf bilinçle nasıl yapılandırılabilceği,
- Fenomenolojik indirgeme sürecinde bu yapıların nasıl tanımlanabileceği esastır.

Husserl'in yaklaşımı aslında ortaya konulan problemin özünde ne olduğuyla ilgilenmesini sağlamaktadır. Üzerinde çalışılması istenilen konu ya da sorun daha sonra neden olduğu durumlardan bağımsız olarak değerlendirilmelidir. Bunun yapılabilmesi için araştırmacının da bütün ön yargılarından ya da bildiklerinden arınması gerektiğini öne süren Husserl'in olaylara farklı bir şekilde bakmanın önemine vurgu yaptığı açıktır.

2.4.2. Varoluşsal Fenomenoloji

Jean-Paul Sartre, Martin Heidegger, Maurice Merleau-Ponty ve Clark Moustakas tarafından ortaya konulan yaklaşım, insan algısının sadece günlük yaşamdaki tecrübelerine indirgenemeyeceği, bu algının oluşmasında beynin de bir işlevi olması gerektiği şeklindedir. Sartre insanın özgür olması ve seçebilmesinin bilişsel yapı üzerindeki etkilerini vurgularken, Ponty somutlaştırma ve yaşananların zihindeki etkileri konularına odaklanmıştır. Varoluşsal Fenomenoloji'ye göre yapı sadece yaygın bir bütünlük içinde değildir. Aynı zamanda insanın varlığı ile bağlantı içindedir. Bu durumda öz, insanın tecrübelerinin bir parçası olarak anılmaktadır (Grbich, 2007; s. 87).

Varoluşsal Fenomenoloji'ye göre amaç, insanın içinde bulunduğu durumla bağlantı içindedir. İnsanlar bu durumların etkisi altında tepki verir ve çevresiyle iletişim kurar. Bunun için insanın özgürce seçebilmesi esastır. Burada bahsedilen özgürlük, politik olarak sol görüşün bir uzantısı olarak algılanan özgürlük değildir. Bu noktada sorumluluklar, seçimler, fiziksel ve entelektüel tecrübelerle biçimlenen bir özgürlükten bahsetmek mümkündür (Grbich, 2007). Güler ve arkadaşlarının (2013; s. 245) Dowling'den aktarımına göre araştırmacının fenomenle ilgilenirken mümkün olduğu kadar bağımsız hareket etmesi ve ön yargılarından kurtulmuş olması gerekmektedir. Varoluşçu Fenomenoloji'nin Husserl Fenomenolojisi'nden ayrılan en önemli sayılabilecek yönü ise Husserl'in gerçeğin içinde özü araması, varoluşçuların ise özden gerçeğe ulaşmaya çalışmalarıdır (Grbich, 2007; s. 90-91). Varoluşsal Fenomenoloji'nin Husserl Fenomenolojisi ile ortak noktası ise her iki yaklaşımın da olaylara ve durumlara net bir bakış açısıyla yaklaşmasıdır.

2.4.3. Hermenötik Fenomenoloji

Hermenötik kelimesi 'yorum ile ilgili' anlamına gelmektedir ve Hermenötik Fenomenoloji'nin Klasik Fenomenoloji'den ayrıldığı nokta sonuçların yorumlanmasıyla ilgilidir (Güler vd. 2013; s. 247). Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer, Paul Ricoeur ve Max van Manen tarafından desteklenen bu görüş, metne karşılık gelen yapıyı yorumlaya çalışır. Hermenötik bakış açısına göre hem araştırmacının objektif bir şekilde oluşturduğu edimler, hem de araştırmacı ile metin arasındaki etkileşim sonucu oluşan kazanımlar değerlendirilir. Bu yaklaşıma göre parçanın bütünü tamamlayışının nasıl yorumlandığı esastır (Grbich, 2007). Hermenötik Fenomenoloji'de araştırmacı bir fenomene yönelerek tecrübelerin özünde yatan temaları tespit etmeye çalışır. Temaların ortaya çıkmasını sağlayan faktörleri ortaya çıkarmaya çalışan araştırmacı, fenomenin tarifini yaparak çalışmasını tamamlar (Güler vd. 2013; s. 246).

Kanıtların ortaya çıkarılması için gizli görüntünün elde edilmesi gerekmektedir. Kendi tecrübelerini ve bakış açısını değerlendirirken kişinin geçmiş tecrübelerinin kaydını tutuyor olması gerekmektedir. Kişinin birikimleri, aktardığı kişilerle kurduğu etkileşim sonucunda sürekli hale gelir. David Geelan ve Paul Taylor tarafından yaşam tecrübesi olarak ifade

edilen değişkenlerin, araştırmacının dialog ilişkisi üzerindeki etkisi vurgulanmaktadır. Örneğin bazı durumları daha iyi ifade etmek için araştırmacının çok eski yıllarda edindiği bir bilgiyle bağlantı kurması veya öğrencinin bir konuyu daha iyi anlamasını sağlamak için bir hikayeden yola çıkılarak anlatılması gerekenin vurgulanması gerekmektedir. Çünkü deneyim, bütünü parçaları ile parçaların anlamlarının bir araya getirilmesi ile oluşturulan yapılardır ve aktarılabilmesi için bu gibi yollara başvurulması gerekmektedir (Grbich, 2007; s. 91-92). Aslında araştırmacıların kullandığı yaklaşımın Husserl Fenomenolojisi değil Hermenötik Fenomenoloji olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü araştırmacı fenomenolojik bir araştırma yaparken konuyu objektif bir şekilde ele alsa da, süreç, özellikle yarı yapılandırılmış formlar kullanıldığında bir etkileşim haline dönüşmektedir. O anda araştırmacı ve katılımcı 'öz' e ulaşmak için bir yolculuk içine girmektedir. Katılımcı her ne kadar bunun bilincinde olmasa da araştırmacı geçmiş bilgi ve deneyimiyle öze ulaşma çabası içinde olmaktadır. Ancak araştırmacının tutumunun katılımcıyı anlamaya yönelik olması gerektiği unutulmamalıdır. Çünkü araştırılması gereken konu o olayın ya da durumun katılımcılar açısından önemi olmalıdır.

3. FENOMENOLOJİK ARAŞTIRMA

Fenomenolojik araştırmalar iki unsuru içermektedir. Bunlar; gerçeğin başka birinin gözüyle görülmeye çalışılması ve bu bakış açısıyla oluşturulan öğelerin yazılı hale getirilmesidir (Bernard, 2013; s. 21). Fenomenolojik araştırmalar yapılırken araştırmacı insanların yaşadığı deneyimlerin bu deneyimleri tecrübe eden insanlar tarafından nasıl ifade edildiğine odaklanır. Araştırmacı, araştırmanın gereği olan yüz yüze görüşmeyi bizzat gerçekleştirir (Güler vd. 2013; s. 241).

Fenomenoloji'de herhangi bir bilgiden yola çıkılmaz. Çünkü bütün bilgiler, fenomenolojik açıdan sorgulanması gereken unsurlardır (Bakacak, 2006; s. 188). En basit yaklaşımla ele alındığında objeleri nasıl gördüğümüz, duyduğumuz, anladığımız ve her gün yaşadığımız tecrübeler, uyumak, çalışmak, sevmek veya nefret etmek gibi duyguların oluşturduğu anlamlar da fenomenlerdir. Anlam daha önce yaşananlardan yola çıkılarak zihin tarafından oluşturulmaktadır. Bu anlamı oluşturan unsurlar idealar, konseptler ve resimlerdir. Örneğin bir erkeği tasvir etmek için yüz şekli, giyim tarzı ve saç şekli gibi bilişsel bazı unsurlar söz konusudur. Ya da bir insanı gördüğünüzde daha önceki tecrübelerinize dayanarak o kişinin bir yabancı, sevgi dolu biri ya da bir çocuk olduğu konusunda bazı çıkarımlar yaparsınız. Anlamayla ilgili oluşturulan bu görüntüsel ve duygusal yargılar, tecrübeyle ortaya çıkarılan sezgilerdir. Başka bir deyişle uzaya ait veya düşünsel 'şey' anılar, duygular ve multivizyonel resimlerle ortaya çıkan bir bütünlüktür (Grbich, 2007; s. 85). Bütün bu 'şeyler' insanın algılama süreci üzerinde etkilidir. Dolayısıyla 'öz'e ulaşma çabası içinde olan araştırmacının bias yaratacak bütün unsurlardan uzak olması, gerçeğe ulaşmak için algısıyla oluşan yapay gerçekliklerden arınmış olması gerekmektedir.

Fenomenolojik araştırmalarda kullanılan üç önemli anahtar kelime vardır. Bunlar; paranteze alma, transkript ve tema oluşturma şeklindedir. Transkript, veri toplama sürecinde elde edilen bilgilerin yazılı hale getirilmesi, tema ise araştırmaya katılan kişilere ait düşüncelerin veya deneyimlerin altında kümelendiği kavramlardır. Bu iki kavram araştırma bulgularının oluşturulmasındaki önemli unsurlardır. Paranteze alma ise araştırmanın planlanması aşamasından başlayarak sonuna kadar araştırmacıya eşlik etmektedir. Askıya (paranteze) alma veya bloklama anlamına gelen epoche, araştırmacının fenomenle ilgili sahip olduğu bütün ön yargıları ve tecrübeleri araştırma süresince göz ardı etmesi anlamına gelmektedir. Paranteze alma uygulanırken kullanılan yöntemlerden bir tanesi de zihinsel aldatmacadır. Bu

metodu uygulayan araştırmacı araştırmanın başından sonuna kadar araştırma yaptığı grubu tamamen yabancı bir grup gibi görmeye çalışır (Güler vd. 2013; s. 247).

Güler ve arkadaşlarının (2013; s. 249) Asworth'dan aktarımına göre üç alanda fenomenle ilgili ön yargılar ve deneyimlerin askıya alınması gerekmektedir. Bunlar;

- Konuyla ilgili bilimsel teoriler, anlayışlar ve açıklamalar,
- Araştırmanın katılımcıları tarafından ortaya konan doğru ve yanlış iddialar,
- Araştırmacının fenomenle ilgili kendi deneyimleri, görüşleri, önyargıları ve tecrübeleridir.

Örneğin üzüntünün bir fenomen olarak ele alındığını var sayalım. Kişinin bir yakınına kaybettiğinde yaşadıkları veya bu konuda bir tecrübesinin olup olmasını etkileyecektir. Ama böyle bir konuda araştırma yapılırken üzüntünün araştırmacının kendisi için değil insanlar için ne ifade ettiğini araştırması gerekmektedir. Dolayısıyla öze ulaşmak için tecrübelerinin etkisinden arınmış olmalıdır. Aynı zamanda üzüntü o kişi için ne anlam ifade ediyorsa o şekilde yorumlanmaktadır. Araştırmacı katılımcı için üzüntünün ifade ettiği anlamı katılımcının değer yargılarından bağımsız bir şekilde ele almalı ve çözümlemelidir. Bunu yapabilmek için araştırmacının kodlar oluşturması ve bu kodlardan yola çıkarak temaların isimlerine ulaşması gerekmektedir. Araştırmacının bağlamdan kopmaması için kavramlar konusunda yeterli bilgiye sahip olmasının önemli bir koşul olduğu unutulmamalıdır.

3.1.Araştırma Probleminin Tanımlanması

Problem, bilimsel araştırmaların çıkış noktasını oluşturmaktadır. Fenomenolojik araştırmalara konu alan problemler insanlar tarafından tecrübe edilen fenomenlerdir. Örneğin; cezaevlerinin kadınlara ait bölümünde artan intihar vakaları basında yer aldığına fenomenolojik bir araştırmanın problemi haline gelebilir. Bu intiharların cezaevindeki olumsuz koşullarla bir ilgisi olduğu iddiası ortaya atıldığında araştırmacının atacağı ilk adım, sebep sonuç ilişkisini bir kenara bırakmaktır. Araştırmacının cezaevindeki kadınlarla yapacağı görüşmede soracağı sorular arasında 'niçin'li sorular yer almamalıdır. Böyle bir araştırmanın kurgusu yapılırken 'ne' ve 'nasıl' gibi soru kelimelerinin kullanılması önemlidir. Oluşturulması gereken ilk soru; 'Cezaevlerinde kadınların cezaevi koşulları nelerdir/nasıldır?' şeklinde olmalıdır. Genellikle bir sorunun yanında araştırmanın konusuyla ilgili alt sorular da belirlenir. Oluşturulacak alt sorular için örnekler aşağıda yer almaktadır (Güler vd. 2013; s. 246):

- 'Kadın mahkumların cezaevlerindeki deneyimlerini anlatan ifadeler nelerdir?'
- Kadınların cezaevlerindeki deneyimleri incelendiğinde ortaya çıkacak temalar nelerdir?'
- Kadınlar üzerinde negatif/pozitif etki yapan unsurlar nelerdir?'
- Deneyimlerin yaşandığı şartlar nelerdir?'
- Deneyimlerle ilgili düşünceler nelerdir?'

3.2.Fenomenolojik Olarak Bilgi Toplama Süreci

Fenomenolojik araştırmalarda veri toplamaya başlamadan önce verilmesi gereken kritik karar, veri toplanacak bölgenin tespit edilmesidir. Bu bölgede yaşadıkları tecrübeleri tam açıklığıyla anlatabilecek insanlara odaklanılması da araştırma sürecinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi açısından önemlidir. Araştırmada genellikle yüz yüze görüşme tekniği kullanılmaktadır. Görüşme yapılandırılmış veya yarı yapılandırılmış şekilde gerçekleştirilebilir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler araştırmacıya daha derin bir araştırma

yapma imkanı sunarken araştırma amacından uzaklaşma riskini de içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda araştırmacının dikkatli davranması önemli hale gelmektedir.

Araştırmacı öncelikle araştırmada kaç kişinin yer alması gerektiğine karar vermelidir. Literatürde sayının kaç olması gerektiği konusunda pek çok görüş ifade edilmektedir. Bu görüşlerden birisi ise Marshall ve arkadaşlarına (2013; s. 21) aittir ve örneklem sayısının 20-30 olması gerektiğini vurgulamaktadır. Güler ve arkadaşlarının (2013) görüşü beş kişiden az olmamak koşuluyla üst limitin araştırmanın amacına göre araştırmacı tarafından belirlenmesi şeklindedir. Literatürde farklı yaklaşımlar ve yorumlamalar olsa da nadir görülen bir olay veya durum için sadece bir kişiden bilgi alınabiliyorsa araştırma 'vaka analizi' şeklinde de tasarlanabilir. Böyle bir durumda ise bir nitel araştırmada katılımcı ile 15-20 defa görüşülmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Marshall et al., 2013). Ancak literatürde nitel araştırmalarda katılımcı sayısının belirlenmesiyle ilgili yaygın kanı, araştırmacının 'veri doygunluğu'na ulaştığında sonlandırılması ile ilgilidir. Bu yaklaşıma göre katılımcıdan alınan yanıtlar içinde yeni bilgiler ortaya çıkmamaya başladığında araştırmacının sonlandırılması gerektiği düşüncesine dayanmaktadır. Az sayıda katılımcıyla aynı yanıtların alınma olasılığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle bir fenomenolojik araştırmada araştırmacının amacına ve evrenin durumuna bağlı olmak üzere, katılımcı sayısının on kişiden az olmaması daha uygun bir yaklaşım olacaktır. Katılımcı sayısının 15-30 kişi arasında tutulmasının ise daha etkili sonuçlara ulaştırabileceği düşünülmektedir. Transkript süreci çok zaman alabileceği için katılımcı sayısı on kişinin üzerine çıktığında bir nitel analiz programının kullanılması veri kaybı yaşamamak ya da bazı konuları gözden kaçırmamak açısından daha uygun bir yol olabilir.

Fenomenolojik araştırmalarda analiz yapılmak üzere elde edilmesi gereken verinin aşağıdaki sorulara cevap vermesi gerekmektedir (Güler vd. 2013; s. 251):

- Birey çevresiyle, başkalarıyla ve kendisiyle olan ilişkisi hakkında ne söylüyor?
- Bireyin geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanla ilgili duyguları nelerdir?
- Bu sorulara bulunan cevapların araştırmacının konusu olan fenomene etkisi ya da ilişkisi nedir?
- Bireyin fenomen ile ilgili deneyimine işaret eden cümleler, kalıplar veya ifadeler nelerdir?
- Bu ifadelerden biri değişseydi ya da silinseydi şahsın deneyimi ile ilgili edindiğimiz anlayış nasıl değişirdi?

Fenomenolojik bir yaklaşım oluşturmak için izlenmesi gereken bir yol vardır. Bu yolda amaç geçmiş tecrübelerden arındırılmış öze ulaşmaktır ve sürecin şu şekilde yapılandırılması gerekmektedir (Grbich, 2007; s. 86):

1. Fenomenin veya objenin tanımlanması
2. Bu fenomenle ilgili yaşanan son tecrübenin nasıl bir görüntü oluşturduğunun tanımlanması,
3. Daha önce yaşanan tecrübenin özünün alınması, bu sınırlandırılmış görüntünün varyasyonlarının geliştirilmesi ve bunların objeyle ilgili oluşan algıdan indirgenmesi,
4. Bu sürecin öze ulaşılınca kadar tekrar edilmesi.

Fenomenolojik süreçte gözlem ve dinleme yolu ile fenomenin özüne ulaşılabilmesi mümkündür. Fenomeni daha görünür hale getirmek, bir resmi ortaya koymak, ilişkileri ve birbirleriyle bağlantısı olan unsurları ortaya çıkarmak esastır. Bunu sağlamak için aşağıdaki yolu izlemek önerilmektedir (Grbich; 2007 s. 87-88):

- Konuyla ilgili bizzat tecrübesi olan kişilerle yapılması gereken ve açık uçlu sorularla oluşturulan ve katılımcının tecrübeleriyle şekillenen yapılandırılmamış görüşmeler,
- Kendinizin ve çevrenizdekilerin davranışlarını gözlemlemek,
- İçinde literatür bilgisinin, şiir, biyografi ve diğer kültürel öğelerin yer aldığı dokümantasyon süreci,
- Daha önce oluşturulan savların tanımlanması ve yapılandırılması.

Bazen fenomenlere sadece katılımcıların verdikleri yanıtlarla ulaşmak mümkün olmayabilmektedir. Gözlem yapmak, fenomenlere ulaşılmasını sağlayacak diğer araçlardan faydalanmak da fenomenolojik araştırmalarda söz konusu olabilmektedir. Böyle bir araştırma tasarımı oluşturulması durumunda veya söylemin içinde bulunduğu bağlamla birlikte değerlendirilmesi gerektiğinde diğer araçlardan da faydalanma yolunun seçilmesi faydalı olacaktır.

3.3.Fenomenolojik Dönüştürme Süreci ve Veri Analizi

Fenomenin özünü ortaya çıkarmak için tanımlama yapılmalıdır. Bunun için de elde edilen veriden faydalanılması gerekmektedir Grbich (2007; s. 89). süreçle ilgili tasarımın nasıl yapılması ve hangi yöntemlerin kullanılması gerektiğini detaylı olarak ifade etmektedir. Sürecin planlanması ile başlayan süreç ve nasıl bir analiz yapılması gerektiği konusundaki yaklaşımı aşağıda özetlenmeye çalışılmıştır.

Elde edilen bütün yazılar yorumlamanın çeşitli katmanlarını oluşturmaktadır. Bu katmanlar bizim sosyal konumunuz ve içinde bulunduğunuz kültürün etkileri ile şekillenmektedir. Verilerin analitik bir süreçte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla izlenmesi gereken yol aşağıdaki gibidir:

- Araştırmacının kendisine ait tecrübeler ayrılmalıdır.
- Katılımcılarla tek tek yapılan görüşmeler dokümanite edilmelidir.
- Okunan bütün dokümanlardan elde edilen bilgilerle araştırmacının kendi soruları ve cevaplarıyla düşüncelerini yansıtacak şekilde sonuca ulaşmaya çalışılmalıdır.
- İlk veri analizlerinden yola çıkarak daha büyük tematik analizlerin yapılmasıyla süreç tanımlanır.

Fenomenolojik araştırmalarda amaç mümkün olduğu kadar tecrübenin özüne ulaşmaktır. Tanımlama ve yorumlamanın doğru olması halinde okuyucu yazılanlardan yola çıkarak kendi tecrübelerinin yansımalarına ulaşmış olacaktır. Yapılacak tematik analiz için iki aşama vardır: Bu aşamalardan ilki birbirine yakın görüşlerin, kelimelerin veya kavramların değerlendirildiği ideografik yöntem, diğeri ise özetlerden yola çıkılarak oluşturulan nomotetik yöntemdir. İdeografik yöntem aşağıdaki aşamalardan oluşur:

İdeografik yöntemde her kopyadan öncelikle bir araştırma anahtarı yapılandırılır. Bu anahtarla ilişkili olabilecek kategoriler ve alt kategorilerden yola çıkılarak temalar oluşturulur. Araştırma anahtarı içindeki kategorilere göre doğal anlamlar çıkarılır ve numaralandırılır. Katılımcıların tecrübeleriyle örtüşen temaların her biri için fenomenolojik yorum oluşturulur. Katılımcıların tecrübelerini oluşturan alt öyküler özetlenir ve seçilen yorumlayıcı temalarla ilişkilendirilir.

Nomotetik yöntemde ise aşağıdaki aşamaların izlenmesi gerekmektedir:

- Anlatılanların özü ve yorumlanan temalar ile kavram haritaları kullanılarak araştırılan fenomenin bağlantılı veya ilgili olduğu alanlar ortaya çıkarılır.

- Temalar önem sıralarına göre sıklık veya yoğunluk açısından değerlendirilir ve ana temalar ve alt temalar şeklinde gruplandırılır.
- Temaların açıklanması sırasında araştırmacı kendi düşüncelerini ve oluşabilecek biasları ortadan kaldırarak yaratıcı ve özgür bir şekilde düşünmelidir.

Fenomenin yorumlanmasını sağlayan anahtar temaları artırmak için somutlaşan fenomen tecrübesi literatür bilgisi ile birleştirilerek yaratıcı bir şekilde yazılır. Temalardan süzülen bilgiler ışığında fenomen tanımlanarak araştırma sonlandırılır (Grbich, 2007; s. 88-89).

Fenomenolojik araştırma sürecinin aşamaları aşağıdaki gibidir (Güler vd. 2013; s. 252):

1. Bloklama ve fenomenolojik indirgeme
2. Transkriptlerin oluşturulması
3. Transkriptlerin tekrar tekrar okunması
4. Önemli ifadelerin tespiti
5. Önemli ifadelerin listesinin çıkarılması ve gereksiz ifadelerin elenmesi
6. İfadelerin temalar altında kümelenebilmesi
7. Genel ve kişilere ait temaların belirlenmesi
8. Dokusal tanımlama
9. Yapısal tanımlama
10. Bileşik tanımlama.

Fenomenolojik indirgeme ya da bloklama aşamasında araştırmacının yorumdan kaçınması ve asıl fenomene ulaşmaya çalışılması gerekmektedir. Transkript oluşturma aslına verinin çözümlenmesi ile ilgili bir süreçtir. Transkriptlerin tekrar tekrar okunmasında ise amaç herhangi bir bulgunun atlanmamasını sağlamaktır. Bu aşamada araştırmanın sorusuyla ilgili olan yani önemli sayılabilecek kodların oluşturulması sağlanmaktadır. Kodların oluşturulmasından sonra sıra alt temaların ve alt temalardan yola çıkılarak ana temaların oluşturulması gerekmektedir. Bulgular, mantıksal çerçeveye ve yönetime uygun şekilde sunulmalıdır. Boşlukların ortadan kaldırılması açısından alt temalarla birlikte örnek olabilecek katılımcı yorumuna yer vermek uygun bir yaklaşım olabilir. Bu doğrultuda az sayıda katılımcının görüşüne yer verilmesi ve bulguların yalnız bir şekilde ifade edilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

Fenomenolojik araştırmaların yazılması diğer bilimsel araştırmalarla benzer şekilde konunun/problemin ifade edilmesi, literatür bilgisine yer verilmesi, çalışmanın nasıl yürütüldüğü ve hangi prosedüre göre araştırma süreçlerinin oluşturulduğu belirtilmelidir. Bulgular yalnız ve anlaşılır bir şekilde uygun başlıkların altında verilmelidir. Diğer araştırmalarda olduğu gibi bulguların tartışılması, özetlenmesi, önerilerin sunulması ve araştırmanın kısıtlarına değinilmesi beklenmektedir. Fenomenolojik araştırmalarda kısıtlılık olarak kabul edilebilecek durumlar genellenememe, tekrarlanamama, zaman, zihinsel yorgunluk veya paranteze alamama (epoche) ile ilgili olabilir (Güler vd. 2013; s. 235).

Fenomenolojik yaklaşımla ele alınan çalışmalar bazen sorun tanımlamanın ötesinde, yol gösterici de olabilmektedir. Sorunun nedenleri ve nasıl bir çözüm yolu ile sorunun ortadan kaldırılacağıyla ilgili bütünsel bir yaklaşımla bulguların değerlendirildiği çalışmalar da bulunmaktadır ve bu çalışmalar yaşanan sürecin anlaşılması ve proaktif davranılması konusunda önemli ip uçları sunmaktadır (Muslu vd. 2017). Fenomenolojide gerçeklik, somutlaşmış deneyim yoluyla anlaşılabilir. Araştırmacılar fenomenolojik bir yaklaşımla araştırma yaptıklarında, özgül bir olay veya durumun anlamını ve ortak özelliklerini veya köklerini belirlemek için bireysel deneyimleri inceler ve bunları temalara dayalı notlar ve öykülerle özetler (Suveren, 2022; s. 46).

Fenomenoloji araştırmacının bir olgu ya da olay hakkında sınırlı bir zaman diliminde bile derinlemesine bilgi elde etmesini sağlamaktadır. Araştırmacının iyi bir iletişim becerisine sahip olması, şeffaflık ilkesiyle hareket etmesi, etik ilkelere ve katılımcıların duygu ve düşüncelerine karşı duyarlı olması gerekmektedir. Elde ettiği veri yığınına yalın bir anlatıma dönüştürmek için gerekli bilgi ve beceriyle objektif yaklaşıma sahip olması da araştırmacıdan beklenen özellikler arasında yer almaktadır (Çarpar, 2020; s. 703).

3.4.Fenomenolojik Araştırmalarda Geçerlilik ve Güvenilirlik

Fenomenoloji’de güvenilirlik kriteri mümkün olduğu kadar şeffaf olunmasının sağlanmasıdır. (Grbich, 2007 s. 92). Araştırmanın güvenilir olmasını sağlayacak unsurlar Güler ve arkadaşları (2013) tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

1. Epoche (Paranteze alma),
2. Toplanan verilerle uzun süre meşgul olunması,
3. Katılımcılardan geri bildirim alınması,
4. Başka bir araştırmacıdan geri bildirim almak,
5. Yorumlama içeren tanımlamaların yanı sıra katılımcıların ifadelerinin kelimesi kelimesine aynı olarak kullanılması,
6. Notların ve ses kayıtlarının kontrolü,
7. Yapılan çalışmanın denetlenebilir olması.

Araştırmanın güvenilirliğini arttırmak amacıyla oluşturulması hedeflenen temalar için de alanda uzman kişilerden görüş alınması, kod geçerlilik toplantıları yapılması ve genellemelerden kaçınılması da önerilebilir. Nitel araştırma yöntemlerinde güvenilirlik analizi yapılırken genellikle aynı konuda uzman başka bir kişinin görüşlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Katılımcıların verdiği yanıtları daha önce yapılan kodlamadan bağımsız bir şekilde kodlaması beklenen uzmanın yaptığı kodlama ile araştırmacının yaptığı kodlama karşılaştırılır. Kodlamaların ne kadar uyumlu olduğu ise araştırmanın güvenilirlik değeri olarak kabul edilmektedir. Örneğin kodlamaların % 90 oranında uyumlu olması halinde araştırma için güvenilirlik değeri, 0.90 olmaktadır.

4. SAĞLIK BİLİMLERİ ve FENOMENOLOJİK YAKLAŞIM

Sağlık bilimlerinde fenomenolojik araştırmaların çok büyük miktarda analitik veri ürettiği için tercih edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Fenomenolojik araştırmaların aynı zamanda zengin bir içeriğe sahip olduğu için de sağlık bilimleri alanında tercih edilmesi gerektiği düşünülmektedir (Suveren, 2022; s. 42). Çünkü fenomenoloji, bir durumla ilgili daha derin insani unsurları ele almakta ve ruhsal durum/duygularla ilgilenmektedir. Bu bütünsel yaklaşım sağlık bilimleri açısından önemlidir ve hem uygulayıcıları hem de hizmetten faydalanan kişileri güçlendirme potansiyeline sahiptir (Tekindal ve Uğuz-Arsu, 2020; s. 161). Sağlık bilimlerinin sadece pozitivist bir yaklaşımla ele alınmaması gerektiği yönündeki eleştiriler de sağlık bilimlerinde fenomenolojik yaklaşımın önemine vurgu yapmaktadır (Munhall, 1994; s. 5). Ancak, daha çok doğa bilimleri alanının hakimiyeti altında olan sağlık bilimlerinde fenomenolojik yaklaşımın yeni bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle literatürde konuyla ilgili görüşlerin sınırlı olduğu düşünülmektedir.

Özetle literatürdeki değerlendirmeler ve bu alanda yapılan çalışmalar, sağlık bilimleri alanında fenomenolojik yaklaşımın ele alınması gerektiğini düşündürmektedir.

Son yıllarda araştırma süreçlerinde daha fazla kullanılan fenomenolojik yaklaşımın sağlık bilimleri alanında da özellikle 2020 yılı ve sonrasında arttığı söylenebilir. Bu bölümde sağlık

bilimleri alanında fenomenolojik yaklaşımın ele alındığı 20 çalışmayla ilgili değerlendirme yapılmış ve yöntemin sağlık bilimlerinde kullanım alanının ne kadar geniş olacağına dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

4.1. Sağlık Bilimleri Alanında Yapılan Fenomenolojik Çalışmalar

Tel-Aydın ve arkadaşlarının (2012) kronik obstrüktif akciğer hastalığı konusunda hastaların görüşlerinin değerlendirildiği çalışmada, katılımcılardan alınan yanıtlar, literatür bilgisi doğrultusunda başlıklar oluşturularak özetlenmiştir. Oluşturulan başlıklar; hastalık şiddet ve semptomlarının algılanması, fonksiyonel yetenekler, KOAH'la baş etmede duygusal durum, kaderci yaklaşım, suçluluk hissetme ve sosyal kayıplar şeklindedir. Katılımcıların yanıtlarına ilgili başlıklar altında yer verilen çalışmada herhangi bir nitel veri analiz programı kullanılmadığı görülmektedir.

Birgili ve Khorshid (2013) tarafından yapılan çalışmada ilköğretim çağındaki öğrencilerde görülen idrar yolu enfeksiyonlarıyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Sorulara verilen yanıtların temalar altında toplandığı ve daha sonra bütün sorulara verilen yanıtlardan toplamda 11 tema elde edildiği görülmüştür. Çocuklarda idrar yolu enfeksiyonlarının önlenmesi için davranış kazandırmaya yönelik eğitimlerin de verildiği çalışma sonucunda idrar yolu enfeksiyonu üzerinde etkili olabileceği düşünülen temaların; bilgi eksikliği, bilgisizlik, hijyen eksikliği, temizlik malzemesi eksikliği, kirlilik, korku, idrar yapmayı erteleme, bekleme, uzaklık, ulaşılabilirlik ve olanak eksikliği olduğu sonucuna varılmıştır (Birgili ve Khorshid, 2013). Karma bir araştırma modelini kullanıldığı çalışmada nitel verilerin analizinde herhangi bir bilgisayar programı kullanılmamıştır.

Diyabetli hastaların psiko-sosyal uyum süreci ve bu süreçte karşılaşılan engellere ilişkin görüşlerinin değerlendirildiği çalışmadan elde edilen bulgularla temalar oluşturulmuştur. Uyum süreci için oluşturulan temalar; tetikleyici faktörler, uyum süreci, uyumun önemi, geçmişle ilgili öz-eleştiri, ikilem, diyabette cinsel sorunlar, diyabetle yüzleşmek, diyabetle ilgili algı, holistik bakış açısı ve belirsizlik şeklinde olmuştur. Bu süreçte karşılaşılan engeller ise sosyal çevre baskısı, zorlanma, öğrenilmiş çaresizlik, yalnızlık, kısıtlanmışlık, saklama, meydan okuma, kişilik yapısı, görmezden gelme, gibi temalardır. Bu engellerle baş etme stratejileri açısından bakıldığında ise hastaların daha çok rol modeli, öz-etkililik, sosyal destek, korku, inanç ve gayret, hedef, farkındalık, öz-keşif, gerçekler ve umut, sosyal çevre baskısı ile baş etme, sağlığın önemi, mutluluk, kriz yönetimi, ödüllendirme, cesaret temaları altında yer alan stratejiler uyguladığı görülmüştür (Muslu vd. 2017; s. 98). Verilerin analizi için NVIVO 11 paket programı kullanılmıştır.

Koçan ve arkadaşlarının (2017) bir grup sağlık çalışanı ile gerçekleştirdiği çalışmada göçmenlerin ve sağlık çalışanlarının karşılaştığı sorunlar, fenomenolojik yaklaşımla değerlendirilmiştir. Sağlık çalışanlarının ve göçmenlerin karşılaştıkları sorunların iki ana tema olarak belirlendiği çalışmada 'sağlık çalışanlarının karşılaştıkları sorunlar' ana temasının altında 'iletişim eksikliği, iş yükünün artması, bilgilendirilmiş onam alınamama, mahremiyet ihlali, empati kuramama, tanı ve tedavi sürecini etkin yürütememe, sosyal ve ekonomik açıdan göçmenlere karşı kendilerini sorumlu hissetme' gibi alt temalar oluşmuştur. 'göçmenlerin karşılaştıkları sorunlar' ana teması altında ise sağlık çalışanlarına karşı duyulan güven eksikliği, sağlık çalışanlarından korkma, sağlık güvencesinin olmaması, iletişim kuramama ve buna bağlı olarak bilgilendirilmiş onam verememe, mahremiyetini kontrol edememe alt temaları yer almıştır. Çalışmada nitel araştırmaların değerlendirilmesi sürecinde kullanılan bilgisayar programlarının kullanılmadığı ve kodlamaların yapılmadığı görülmektedir. Ancak alt temalar altında verilen yanıtların açıkça ifade edilmesi, konunun çeşitli boyutlarıyla anlaşılabilmesini sağlamaktadır.

Sarıkaya-Karabudak ve Conk'un (2018) diyaliz tedavisi gören çocukların aileleriyle sürecin ebeveynler üzerindeki etkisinin değerlendirildiği çalışmada üç ana tema oluşturulmuştur. Bu ana temalar bilgi ve düşünceler, değişimler ve çözüm önerileri şeklindedir. Bilgi ve düşünceler ana teması altında içerisinde yer alan alt temalar; hastalığın nedenleri ve hastalığa yüklenen anlam, çocuğa verilen değer, ebeveyn-profesyonel ilişkisi, gelecek şeklinde olmuştur. Değişimler ana teması altında yer alan alt temalar üç farklı kategoride toplanmıştır. Biyolojik, psikolojik ve sosyo-ekonomik alt temaları altında toplanan diğer alt temalarla oluşturulan bulgularda kodlar yerine alt temaların altında yeni alt temalar oluşturulduğu görülmektedir. Çözüm önerileri şeklinde oluşturulan üçüncü ana temanın altında ise baş etme yolları ve maneviyat alt temaları yer almıştır. Araştırma kapsamında bir nitel veri analiz programının kullanılmadığı görülmektedir.

Tekinsoy-Kartın ve arkadaşlarının (2018) kemik iliği transplantasyonu bekleyen hastalarla yaptığı çalışmada elde edilen bulgular değerlendirilmiş ve yedi tema oluşturulmuştur. Bu temalar; hastalığı öğrenmek, fiziksel semptomlar ve hasta deneyimleri, hastaların anlam dünyası, bir umut: kök hücre nakli, stresle baş etme yöntemleri, sosyal destek ve kök hücre nakli sonrası şeklinde oluşan bu temalar altında alt temalar ve kodlar oluşturulmamış ve analiz sürecinde herhangi bir nitel veri analiz programı kullanılmamıştır.

Er-Güneri ve arkadaşlarının (2019) yaptığı çalışmada infertil kadınlarda umut ve umutsuzluk fenomenolojik yaklaşımla değerlendirilmiştir. Çalışma başlığında yer alan umut ve umutsuzluk kavramlarının altında ana temalar (alt temalar) oluşturularak gerçekleştirilmiştir. Umutsuzluk konusunda daha fazla yanıt alınan çalışmada, umut kavramı altında bireysel (zorluklarla baş etme gücü, olumlu beklentiler ve uyum sağlama) ve sosyal/çevresel (sosyal destek) olmak üzere iki ana tema oluşmuştur. Umutsuzluk başlığı altında ise bireysel (stres, zorluk yaşama, hayattan zevk almama, kıskançlık, maddi sorunlar, çevreyi kontrol etme, beden/benlik algısında bozulma, gelecekle ve tedaviyle ilgili olumsuz beklentiler, güçsüzlük, sorunları çözememe, öfke, fizyolojik yeteneklerde bozulma, endişe, umutsuzluk, yas tutma, imkansızlık, iletişim yeteneğinde bozulma, mutsuzluk, yolun sonunda hissetme ve yoğun acı çekme), sosyal/çevresel (sosyal geri çekilme, sosyal baskı görme ve sosyal destek yetersizliği) ve tedavi süreci (olumsuz tedavi deneyimleri, tedavinin uzun sürmesi ve sonucun belirsiz olması) olmak üzere üç alt tema oluşmuştur. Çalışmada yapılan içerik analizi için herhangi bir nitel veri analiz programı kullanılmamıştır.

İzgu (2020) tarafından yapılan çalışmada meme kanseri tedavisi görmüş kişilerde tedavi sonrası dönemde yaşadıkları fenomenolojik yöntemle değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular sonucunda beş ana tema oluşturulmuştur. Bu temalar (alt temalar) yaşam değişimleri (sosyal ilişkilerde değişim, duygu değişimleri, eski alışkanlıklarda değişim, hayata bakış açısındaki değişim), karşılaşılan güçlükler (fiziksel güçlükler, cinsel yaşamla ilgili güçlükler, sağlık hizmeti ilişkili güçlükler, sosyal etiketlenme, beden imajında değişim, tekrarlama korkusu) güçlüklerle baş etme, kanserden sağ kalmanın/iyileşmenin anlamı ve bilgilenme ihtiyacı şeklindedir. Maxqda 11.0 nitel veri analiz programının kullanıldığı çalışmada ana temaların altında yer alan alt temalar katılımcılardan alınan örnek ifadelerle yalınlaştırılarak sunulmuştur.

Adıbelli ve Kırcı (2021) tarafından hemşirelik eğitiminde analitik düşünme becerisinin fenomenolojik yaklaşımla değerlendirildiği çalışmada elde edilen veri ışığında dört ana tema belirlenmiştir. Bu ana temalar (alt temalar); analitik düşünmenin tanımı (matematiksel ve mantıksal yaklaşım, sonuca bağlı düşünme, detaylı düşünme, pratik düşünme ve etik düşünme), analitik düşünme becerisini etkileyen faktörler (vaka sunumları/tartışmaları müfredatta yer alan dersler, laboratuvar ve klinik uygulamaları bilimsel etkinlikler sosyal

etkinlikler, üniversite eğitimi), analitik düşünme becerisinin katkıları (günlük yaşama aktarılması, akademik başarıya katkısı) ve analitik düşünme becerisinin geliştirilmesi için öneriler (laboratuvar ve klinik uygulama saatlerinin artırılması ve vaka tartışmalarının artırılması) şeklindedir. Bu çalışmada da herhangi bir bilgisayar programı kullanılmamıştır.

Çalış ve Altuğ-Özsoy (2021) tarafından yapılan çalışmada kadınların evde doğum deneyimleri değerlendirilmiştir. Elde edilen verinin analizinde herhangi bir nitel veri analiz programının kullanılmadığı çalışmada, ana temaların altında temalara ve temaların altında da alt temalara yer verilmiştir. Ana temaların doğuma hazırlık, doğum eylemi ve doğum sonrası süreç şeklinde üç farklı sürecin altında yer aldığı çalışmada oluşturulan temalar, hazırlık süreci için üç tema olmak üzere diğer süreçlerin altında da birer ana tema oluşturulmuştur. Ana temaların altında temalar, onların altında da alt temalar oluşturulmuştur. Toplamda 14 temanın altında toplam 36 tane alt tema oluşturulmuştur.

Durmaz ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan çalışmada perioperatif süreçte hipotermi açısından hastaların konfor durumlarının ve deneyimlerinin değerlendirildiği çalışmada dört ana tema belirlenmiştir. Bu temalardan birisi uygulamalarla ilgili olup, iki farklı ana tema gibi değerlendirilerek alt temalara ayrılmıştır. Hastanın bireysel ve hemşireyle birlikte yapmış olduğu uygulamalar şeklinde oluşturulan temalar, bireysel uygulama ana teması altında 'hemşire destek talebinde bulunulması, deneyimi hatırlama, hazırlıkların yapılması ve hayal kurma/imgeleme' alt temaları yer almıştır. Hemşireyle birlikte yapılan uygulamalar ana teması altında ise 'kıyafetlerin giydirilmesi, vücudun tamamen kapatılması, ısıtıcı kullanılması' alt temaları yer almıştır. Diğer üç tema (alt temalar) ise fiziksel boyut (bulantı, ağrı, titreme, üşüme, kusma, uykusuzluk, baş dönmesi, baş ağrısı, terleme, hastane ortamı), psikolojik boyut (güçlük, anksiyete, ümitsizlik, yalnızlık, korku, kızgınlık, öfke, endişe) ve çözüm önerileridir (bilgilendirme, zaman yönetimi, ön hazırlık, ameliyat önlüğü değiştirme planlanması ve ısıtıcı ekipman desteği). Bu çalışmada da herhangi bir veri analiz programı kullanılmamıştır.

COVID-19 Küresel Salgını dolayısıyla yaşanan sosyal izolasyonun aile ve evlilik yaşantısına yansımalarının değerlendirildiği çalışmada öncelikle iki kategori oluşturulduğu ve bu kategorilerin olumlu ve olumsuz yansımalar başlığı olarak değerlendirildiği görülmektedir. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular ışığında kategorilerin altında temalar ve bu temalara bağlı alt temaların oluşturulmuştur. Olumsuz durumlar kategorisinde yer alan ana temalar, ruhsal etkiler, sosyal ve günlük yaşam üzerine etkiler, çocuklar ve aile yaşantısı üzerindeki etkiler şeklinde olmuştur. Olumlu etkiler kategorisinde oluşan alt temalar ise yaşam önceliklerinin değişmesi ve yaşamı anlamlandırma ile eşler arası paylaşımın artması şeklinde olmuştur. Bu ana temalar altında alt temalar oluşmamıştır. Araştırma sürecinde herhangi bir veri analizi programı kullanılmamıştır (Kaya ve Akın-Işık 2021).

Yılmaz ve arkadaşlarının (2021) üniversite öğrencilerinin sağlık hizmetlerindeki kalite algısını değerlendirdiği çalışmada üç farklı ana başlıkla kavramlar ele alınmıştır. Kalite, sağlık hizmetlerinde kalite ve sağlık hizmetlerinde beklenti başlıklarının altında temalar ve kodlar yer almıştır. Toplamda 26 adet temanın bulunduğu çalışmada kodlar, süreç öncesi ve sonrası şeklinde ayrılarak tablolandırılmıştır. Çok sayıda kodun temaların altında yer aldığı çalışmada bulgular üç farklı tabloda ele alınmıştır. Araştırma kapsamında herhangi bir nitel veri analiz programı kullanılmamıştır.

Aydın ve Atalay'ın (2022) çalışmasında hemşirelerin ölüm ve ötanazi konusundaki görüşleri değerlendirilmiştir. Katılımcıların verdiği yanıtlardan kavramsal kodlamalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Ötanazi konusundaki görüşlerin değerlendirildiği altı alt tema oluşturulmuş ve bu temalar; olumlu yaklaşım, olumsuz yaklaşım, iradi ötanazi, yaşamın niteliği, koşula

bağlı değerlendirme ve belirsizlik yaklaşımı şeklinde adlandırılmıştır. Ötanazi ve ölmenin anlamı konusunda katılımcıların yaptığı değerlendirmeler sonucunda ise üç alt tema oluşmuştur. Bu alt temalar; doğal/yapay ölüm, yaşama son vermek ve hak şeklindedir. Bu çalışmada alt temalar altında kavramsal kodlamalar yapılarak bulgular detaylandırılmıştır. Araştırmada herhangi bir nitel analiz programı kullanılmamıştır.

Eraydın ve Karabey'in (2022) çalışmasında hemşirelik öğrencilerine ilaç uygulama deneyimleriyle ilgili görüşleri sorulmuş ve elde edilen veri, fenomenolojik yaklaşımla değerlendirilmiştir. Araştırmada önce kodların oluşturulduğu belirtilmektedir ve önce 420 adet olduğu ifade edilen kodların daha sonra 120'ye indirgenerek alt temaların ve temaların oluşturulduğu belirtilmektedir. Oluşturulan temalar (alt temalar) şu şekildedir: İlaç uygulamaları (mesleki kazanım ve ilaç bilgisi), laboratuvar uygulaması (öz yeterlilik, öğrenme mutluluğu ve beceri geliştirme) ve klinik uygulama (güven, duygular, düşünce, farkındalık oluşumu ve profesyonellik). Araştırma kapsamında bir nitel veri analiz programı kullanılmamış olmakla birlikte, kodlardan temalara doğru ilerlenmesi fenomenolojik yaklaşım açısından uygun görünmektedir.

Gökduman-Keleş ve Özlem-Altınkaya (2022) tarafından yapılan araştırmada ebelerin mesleki algısı değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular her sorunun başlık olarak değerlendirildiği tablolarda temalar ve alt temalara ayrılmıştır. Beş farklı sorunun tablolandığı çalışmada sadece üçüncü tabloda beş tema, diğerlerinde ise ikişer ana temanın bulunduğu görülmektedir. Alt temaların kodlarla oluşturulması çalışmanın fenomenolojik yaklaşıma daha yakın olduğunu düşündürmektedir. Her ana temanın altında en az iki ve en fazla altı alt temanın yer aldığı çalışma, bulguların oldukça yalın ve anlaşılır bir şekilde sunulması açısından uygun olmakla birlikte, herhangi bir bilgisayar programının bu çalışmada da kullanılmadığı görülmektedir.

Kırca ve Özcan'ın (2022) sağlık profesyonellerinin doğumdan sonra anne ve bebek arasındaki ten tene temas uygulamasındaki engelleri değerlendirdiği çalışmada altı ana tema oluşturulmuştur. Bu temalar (alt temalar); annelere ilişkin engeller (annelerin isteksiz olması, istenmeyen gebelik olması, annede genel sağlık durumu ve kronik hastalık olması, yeni doğanda verniks kazeozanın olması), yenidoğana ilişkin engeller (acil müdahale gerektiren durumlar ve yeni doğanın cinsiyeti) sisteme ait engeller (zaman kısıtlaması ve personel sayısının yetersizliği), prosedürlere ilişkin engeller (güvenliğin sağlanması ve karar vermede ikilem) sağlık profesyonellerinin bilgi/tutum/davranışları (bilgi eksikliği tutum ve davranışlar) ve fiziki ortama ilişkin engeller şeklindedir. Çalışmada bir nitel veri analiz programı kullanılmamış, katılımcıların verdiği yanıtlar ilgili temaların altında verilerek bulgular sunulmuştur.

Tosun (2022) tarafından gerçekleştirilen çalışmada sağlık hizmetlerinde genç işsizliği sorunu fenomenolojik yaklaşımla değerlendirilmiştir. Maxqda Programı'nın kullanıldığı çalışmada beş farklı tema oluştuğu görülmektedir. Bu temalar; iş yaşamı ve işsizlik algısı, işsizlik durumuna içsel ve dışsal tepki, meslekte gelecek beklentisi, iş arama yolları, işsizliğe yönelik çözüm önerileri şeklindedir.

Oyur-Çelik ve Dalfidan'ın (2022) çalışmasında organ nakli konusunda yapılan kamu spotlarının ve filmlerin izleyiciler üzerindeki etkisini değerlendirmek üzere üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada üç ana tema oluşturulmuştur. Birinci ve ikinci filmle ilgili çıkarımlar ile video/kamu spotları ile ilgili çıkarımlar başlıkları altında toplanan ana temalarının altında; sağlık politikaları, empati, sosyal medya, maddi yetersizlik algısı, cesaretlendirme, dini destek, organ bağışının başkaları için önemi, videoları teşvik edici-

bilgilendirici bulma alt temaları oluşturulmuştur. Çalışmada dikkat çeken unsur, oluşturulan başlığın tema olarak değerlendirilmesidir. Oysa ana temalar ve alt temalar oluşturulurken katılımcıların verdiği yanıtlardan faydalanılması gerekmektedir. Bu araştırma kapsamında da herhangi bir nitel veri analiz programı kullanılmamıştır.

Ulutaşdemir ve arkadaşları (2022) tarafından yapılan çalışmada COVID-19 Pandemisinin işe yeni başlayan hemşirelerin mesleğe adaptasyonlarını ve işle ilgili motivasyonunu nasıl etkilediği değerlendirilmiştir. Çalışmada elde edilen veri doğrultusunda alınan yanıtlar sekiz ana başlık altında toplanmıştır. Her başlığın altında temalar yer almış ve temalar altında da kodlara yer verilmiştir. Çalışmada kod olarak ifade edilen unsurların alt tema olarak değerlendirilmesinin daha uygun bir yaklaşım olacağı düşünülmektedir. Çünkü kodlar alt temaları oluşturan araçlardır ve bilgisayar programında da bu şekilde ele alınmaktadır. Bu araştırmada da herhangi bir nitel veri analizi programı kullanılmamıştır.

Tablo 1. Sağlık Bilimleri Alanında Yapılan Fenomenolojik Çalışmalar

Araştırma Adı	Analiz Yöntemi	Katılımcı Sayısı	Tarih
Hastaların bakış açısıyla kronik obstrüktif akciğer hastalığı ile yaşamak: Fenomenolojik çalışma	Analiz için bilgisayar programı kullanılmamış.	14	2012
İdrar yolu enfeksiyonlarının önlenmesinde istedik davranış geliştirmeye yönelik fenomenolojik yaklaşımla yapılan bireysel danışmanlığın ve grup eğitiminin etkisi	Analiz için bilgisayar programı kullanılmamış.	32	2013
Tip 2 diabetes mellituslu hastaların psikososyal uyum sürecine ilişkin görüşleri.	NVIVO Programı kullanılmıştır.	10	2017
Bir grup sağlık çalışanının bakış açısıyla göçmen sorunu: Nitel bir çalışma	Analiz için bilgisayar programı kullanılmamış.	7	2017
Diyaliz tedavisi alan çocuğun hastalığının ebeveynler üzerindeki biyo-psiko-sosyal etkilerinin fenomenolojik olarak belirlenmesi.	Analiz için bilgisayar programı kullanılmamış.	25	2018
Kök hücre naklini bekleyen hastaların yaşamış olduğu deneyimlere fenomenolojik yaklaşım.	Analiz için bilgisayar programı kullanılmamış.	12	2018
İnfertil Kadınlarda Umut ve Umutsuzluk	Analiz için bilgisayar programı kullanılmamış.	15	2019
Meme kanseri tedavisini tamamlamış bireylerin tedavi sonrası döneme ilişkin deneyimleri: tanımlayıcı fenomenolojik bir araştırma	Maxqda Programı kullanılmış.	9	2020
Hemşirelik eğitiminde analitik düşünme becerisi: Fenomenolojik bir çalışma	Analiz için bilgisayar programı kullanılmamış.	13	2021
Kadınların evde doğum deneyimleri	Analiz için bilgisayar programı kullanılmamış.	20	2021
Perioperatif süreçte hipotermi açısından incelenen hastaların konfor durumlarına ilişkin deneyimleri: Fenomenolojik bir çalışma örneği.	Analiz için bilgisayar programı kullanılmamış.	16	2021
COVID-19 ile yaşanan sosyal izolasyonun aile ve evlilik yaşamına yansımaları: Fenomenolojik bir çalışma	Analiz için bilgisayar programı kullanılmamış.	15	2021

Sağlık yönetimi öğrencilerinin sağlık hizmetlerinde kalite algısına yönelik bir araştırma	Analiz için bilgisayar programı kullanılmamış.	85	2021
Hemşirelerin bakış açısından ölüm ve ötanazi ilişkisi üzerine fenomenolojik bir analiz	Analiz için bilgisayar programı kullanılmamış.	20	2021
Hemşirelik öğrencilerinin ilaç uygulama deneyimlerine yönelik duygu, düşünce ve görüşleri	Analiz için bilgisayar programı kullanılmamış.	95	2022
Ebelerin yetkileri hakkında görüşleri	Analiz için bilgisayar programı kullanılmamış.	11	2022
Sağlık profesyonellerinin doğumdan sonra tene temas uygulamasındaki engelleri	Analiz için bilgisayar programı kullanılmamış.	12	2022
Sağlık hizmetlerinde genç işsizliği sorununa fenomenolojik bir yaklaşım	Maxqda Programı kullanılmış.	15	2022
Öğrencilerin organ bağışi hakkındaki düşüncelerinin belirlendiği fenomenolojik bir çalışma	Analiz için bilgisayar programı kullanılmamış.	21	2022
COVID-19 Pandemisi işe yeni başlayan hemşirelerin mesleğe adaptasyonlarını ve iş motivasyonlarını nasıl etkiledi? Hemşire deneyimleri.	Analiz için bilgisayar programı kullanılmamış.	32	2022

5. SONUÇ

Sağlık bilimleri ve hizmetleri alanında yapılan nitel araştırmalar, nicel yöntemlerin kolayca yanıtlamayacağı soruların yanıtlanmasına olanak tanımaktadır. Ancak bu yaklaşımın uzun zamandan beri sağlık alanında sayısal yöntemlerin uygulanmasıyla oluşan kalıplaşmış yargı, önyargı ve katılıkların aşılmasının oldukça zor olduğuna da vurgu yapılmaktadır (Suveren, 2022; s. 47).

Yapılan çalışmaların geniş bir yelpazede olması ve sağlık hizmetlerinin öncesinde ve sonrasında sosyolojik süreçlerin anlaşılmasını sağlaması açısından her bir çalışmanın çok değerli olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bununla birlikte bundan sonraki süreçte sağlık bilimlerinde yapılacak çalışmalarda nitel araştırmaların ve özellikle fenomenolojik yaklaşımın daha fazla kullanılmasının daha sistematik bir şekilde ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Nicel yöntemlerde olduğu gibi meta-analiz gibi çalışmaların gelecekte nitel araştırmalar için de daha fazla söz konusu olabileceği göz önünde bulundurulduğunda bu konularda sistematik çalışmalar yapmanın önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Gün geçtikçe önemi artan nitel araştırmaların ve nicel-nitel araştırmaların bir arada kullanıldığı karma yöntemlerin kullanıldığı araştırma süreçlerinde fenomenolojik yaklaşımın gelecekte daha fazla tercih edileceği öngörülmektedir. Mevcut araştırmalar değerlendirildiğinde genellikle bir bilgisayar programından faydalanılmadığı, elde edilen verinin araştırmacılar tarafından düz yazı haline getirilerek çözümlendiği görülmektedir. Bu durum araştırmacı için süreci zorlaştırdığı gibi, elde edilen verinin tamamını analiz edememe gibi sorunlara da neden olabilir. Nitel araştırmalar için bilgisayar programı kullanılmasının geçmişi, nicel araştırmalar kadar eski değildir. Bu nedenle bu programların yaygın bir şekilde kullanımı için biraz daha zamana ihtiyaç duyulabilir. Kullanılan bilgisayar programlarının yüksek maliyetli olması, araştırmacıların bu programları kullanmak için

yeterli bilgiye sahip olmaması gibi unsurların bu süreçte karşı karşıya kalınan engeller arasında olduğu söylenebilir. Ancak nitel araştırmalar için bilgisayar programları kullanılmasının verinin etkin bir şekilde değerlendirilmesini sağlayacağı gibi, araştırmacılar açısından da süreci kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Değerlendirmeye alınan çalışmalarda nitel veri analiz programlarının kullanımının oldukça sınırlı olduğu, programın kullanıldığı çalışmalarda ise bulguların görselleştirilmesiyle ilgili bu programlardan yeterince faydalanılmadığı dikkat çekmektedir.

Fenomenolojik çalışmalar aynı zamanda sağlık hizmetlerine bütünsel yaklaşım sunması ve sosyolojik süreçlere dikkat çekmesi açısından da önemlidir. Gerek koruyucu sağlık hizmetlerinin yapılandırılmasında gerekse sağlık okur-yazarlığı gibi süreçlerin etkinleştirilmesinde önemli bir rolü olan bu tür çalışmaların daha fazla yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bilindiği gibi koruyucu sağlık hizmetleri sağlık hizmetleri arasında en düşük maliyetli olup, en yüksek fayda sağlayan sağlık hizmetleridir. Sağlık okur-yazarlığının artmasıyla birlikte sağlıklı yaşama yönelik davranışların da arttığı göz önünde bulundurulduğunda bu tür çalışmaların önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Nitel araştırmalar hem karma araştırma modellerinde kullanılması hem de nicel araştırmalar için alt yapı oluşturması açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle fenomenolojik yaklaşım, bir konunun ya da kavramın nasıl algılandığı ve hangi boyutlarıyla ele alınması gerektiği konusunda önemli ipuçları sunmaktadır. Örneğin bir ölçek geliştirme çalışması yapılmadan önce literatürde yer alan kuramlar ele alınmaktadır. Ancak ölçek geliştirme çalışması öncesinde ölçek geliştirilmek istenilen konuyla ilgili bir fenomenolojik çalışmanın yapılmasının oldukça yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Çünkü özellikle kültürel farklılıklar ve katılımcıların kavram ya da konuyla ilgili algısı, ölçek boyutlarının yapılandırılması sürecinde önemli bulgular olarak değerlendirilmelidir.

Sağlık bilimleri alanında yapılacak nitel araştırmaların sayısının ve niteliğini artması için hem mevcut paradigmanın değişmesi, hem de araştırmacıların nitel araştırmalar konusundaki bilgisinin ve becerisinin artırılması yönünde hareket edilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle nitel araştırmalar konusunda bilgisi ve tecrübesi olan araştırmacılardan eğitim alınarak faydalanılması hem de sağlık alanındaki araştırmacıların deneyim kazanma sürecinde mentörlük yoluyla desteklenmesi gerekmektedir. Yüksek lisans ve doktora çalışmalarında nitel ve karma araştırma modellerinin kullanılması da araştırmacıların ilgisini, bilgi ve becerisini arttırmak açısından önemlidir. Sağlık bilimleri alanında yapılacak nitel araştırmaların ve özellikle fenomenolojik yaklaşımın sağlık hizmetlerinin planlanmasında ve hastalıklarla ilgili sosyal fenomenlerin anlaşılmasındaki önemine dikkat çekecek çalışmaların arttırılmasının literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

YAZARLARIN BEYANLARI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

7. KAYNAKÇA

Adıbelli, D. ve Kırca, N. (2021) Hemşirelik eğitiminde analitik düşünme becerisi: Fenomenolojik bir çalışma. İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Dergisi, 9(2), 628-641.

Aydın, D. ve Atalay, S. (2022) Hemşirelerin bakış açısından ölüm ve ötanazi ilişkisi üzerine fenomenolojik bir analiz. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23(43), 1033-1076.

Bakacak, A.G. (2006) 'Husserl'in Fenomenolojisi'nin Sosyolojideki Yansıması: Fenomenolojik Sosyoloji' Muğla Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri, (S. 181-191) Vadi Yayınları, Ankara ISBN: 975-6768-78-9

Bernard, H.R. (2013) 'Social Research Methods- Qualitative and Quantitative Approaches' SagePublications (S:20-21) ISBN: 978-1-4129-7854-5

Birgili, F. ve Khorshid, L. (2013) İdrar yolu enfeksiyonlarının önlenmesinde istendik davranış geliştirmeye yönelik fenomenolojik yaklaşımla yapılan bireysel danışmanlığın ve grup eğitiminin etkisi. Florence Nightingale Journal of Nursing, 21(1), 9-21.

Çalış, G. ve Altuğ-Özsoy, S. (2021) Kadınların evde doğum deneyimleri: Fenomenoloji çalışması. Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 37(1), 23-38.

Çarpar, M. C. (2020) Sosyolojide iki temel niteliksel desen: fenomenolojik ve etnografik araştırma. The Journal of Social Science, 4(8), 689-704.

Denzin, N.K. and Lincoln Yvonna S. (2005) 'The Sage Handbook of Qualitative Research- Institutional Review Boards and Methodological Conservatism, The Challenge to and from Phenomenological Paradigms' SagePublications (S: 165-179) ISBN: 978-0-7619-2757-0

Durmaz, M. Kurşun, Ş. Öztürk, K. ve Gür, S. (2021) Perioperatif süreçte hipotermi açısından incelenen hastaların konfor durumlarına ilişkin deneyimleri: Fenomenolojik bir çalışma örneği. Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 3(3), 157-167.

Er-Güneri, S. Kavlak, O. ve Göker, E.N.T. (2019) İnfertil Kadınlarda Umut ve Umutsuzluk: Fenomenolojik Çalışma. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 11, 24-36.

Eraydın, Ş. ve Karabey, T. (2022) Hemşirelik öğrencilerinin ilaç uygulama deneyimlerine yönelik duygu, düşünce ve görüşleri: Fenomenolojik çalışma. Avrasya Sağlık Bilimleri Dergisi, 5(1), 64-71.

Gödelek, K. (2006) 'Husserl'in Felsefesine Psikoloizmin Yeri' Muğla Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri, (S. 349-358) Vadi Yayınları, Ankara ISBN: 975-6768-78-9.

Gökduman-Keleş, M. ve Özlem-Altinkaya, S. (2022) Ebelerin yetkileri hakkında görüşleri; nitel bir çalışma. Sağlık Bilimleri Dergisi, 31(2), 145-151.

Gözetlik, S. (2006) 'Fenomenolojideki "Yönelmişlik" Kavramı Açısından Edebiyatın ve Sanatın Konusunun Yorumlanması' Muğla Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri, (S.359-362) Vadi Yayınları, Ankara ISBN: 975-6768-78-9

Grbich, C. (2007) Qualitative Data Analysis 'Qualitative Data Analysis' (S. 3-14), 'Phenomenology' (S.84-94) SagePublications ISBN 97-1-4129-2142-8.

Güler, A. Halıcıoğlu H.B. ve Taşkın S. (2013) ‘Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri – Fenomenolojik Araştırma’ S:234-255 Seçkin Yayıncılık, Ankara

Husserl, E. (1999) The essential Husserl: Basic writings in transcendental phenomenology. Indiana University Press.

İzgu, N. (2020) Meme kanseri tedavisini tamamlamış bireylerin tedavi sonrası döneme ilişkin deneyimleri: tanımlayıcı fenomenolojik bir araştırma. Türkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences, 12(3).

Jones, R.A. (1996) ‘Research Methods in the Social and Behavioral Sciences’ (S:6-9) ISBN 0-87893-372-7.

Kaya, Y. ve Akın-Işık, R. (2021) COVID-19 ile yaşanan sosyal izolasyonun aile ve evlilik yaşamına yansımaları: Fenomenolojik bir çalışma. Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, 15(3), 510-520.

Kırca, N. ve Özcan, Ş. (2022) Sağlık profesyonellerinin doğumdan sonra ten tene temas uygulamasındaki engelleri: Nitel bir çalışma. Türkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences, 14(2).

Koçan, S. Demirci-Güngördü, N., Demir, A., ve Üstün, Ç. (2017) Bir grup sağlık çalışanının bakış açısıyla göçmen sorunu: nitel bir çalışma. Electronic Turkish Studies, 12(31).

Kuş, E. (2007) ‘Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri- Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri: Nicel mi? Nitel mi?’ (S.11,15,78,84,) Anı Yayıncılık, Ankara ISBN 6376-01-5

Marshall, B. Cardon, P. Poddar, A. & Fontenot, R. (2013) Does sample size matter in qualitative research?: A review of qualitative interviews in IS research. Journal of Computer Information Systems, 54(1), 11-22.

Muslu, L. Ardahan, M. ve Günbayı, I. (2017) Tip 2 Diabetes Mellituslu hastaların psikososyal uyum sürecine ilişkin görüşleri: fenomenolojik bir araştırma. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 9(1), 75-100.

Oyur-Çelik, G. O. ve Dalfidan, B. (2022) Öğrencilerin organ bağıışı hakkındaki düşüncelerinin belirlendiği fenomenolojik bir çalışma. Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 13(2), 228-239.

Rickman, H.P. (Çeviren: Mehmet Dağ 1992) ‘Anlama ve İnsan Bilimleri’ Ankara Üniversitesi Basımevi. SS:171. ISBN: 9789758217175

Sarıkaya-Karabudak, S. ve Conk, Z. (2018) Diyaliz tedavisi alan çocuğun hastalığının ebeveynler üzerindeki biyopsikososyal etkilerinin fenomenolojik olarak belirlenmesi. Hemşirelik Bilimi Dergisi, 1(3), 7-20.

Suveren, Y. (2022) Sağlık bilimlerinde nitel araştırmaların yeri ve önemi üzerine bir değerlendirme. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 12(1), 39-48.

Tekindal, M. & Uğuz-Arsu, Ş. (2020) Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 20(1), 153-172.

Tekinsoy-Kartın, P. Doğan, N. Çürük, G. N. Özdemir, Ü. Taşcı, S. Varal, F. ve Çetin, M. (2018) Kök hücre naklini bekleyen hastaların yaşamış olduğu deneyimlere fenomenolojik yaklaşım. Sağlık Bilimleri Dergisi, 27(2), 137-141.

Tel-Aydın, H. Tok-Yıldız, F. Karagözoğlu, Ş. ve Özden, D. (2012) Hastaların bakış açısıyla kronik obstrüktif akciğer hastalığı ile yaşamak: Fenomenolojik çalışma. Florence Nightingale Journal of Nursing, 20(3), 177-183.

Tosun, S. (2022) Sağlık hizmetlerinde genç işsizliği sorununa fenomenolojik bir yaklaşım. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 16(2), 60-75.

Ulutaşdemir, N. Timur, H. Huzun S. ve Kulakaç, N. (2022) COVID-19 Pandemisi işe yeni başlayan hemşirelerin mesleğe adaptasyonlarını ve iş motivasyonlarını nasıl etkiledi? Hemşire deneyimleri: Fenomenolojik bir çalışma. Sağlık Akademisi Kastamonu, 7(COVID-19 Ek Sayısı), 38-53.

Yılmaz, N. Yılmaz, E. ve Orhan, R. E. (2021) Sağlık yönetimi öğrencilerinin sağlık hizmetlerinde kalite algısına yönelik bir araştırma. SDÜ Sağlık Yönetimi Dergisi, 3(1), 64-78.

Patricia, L. Munhall. (1994) Revisioning phenomenology: Nursing and health science research (No. 41). Jones & Bartlett Learning. (1-30).

İnternet Kaynakları:

<https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 02/11/2022)